

„STARY I NOWY“ PŁOCK

Płock jest największym i najstarszym miastem województwa warszawskiego. Miasto jest bardzo pięknie położone na wysokim prawym brzegu Wisły (ok. 50 metrów nad poziomem rzeki). Przyłączona do Płocka w 1923 r. osada Radziwie, stanowiąca odtąd dzielnicę miasta, leży na lewym, nizinnym brzegu Wisły.

Inaczej przedstawiała się sytuacja topograficzna tych terenów w epoce neolitu. Około trzech tysięcy lat przed naszą erą Wisła w tych stronach płynęła innym niż obecnie korytem, jakieś dwa kilometry dalej na południe, tak że jej lewy brzeg (naprzeciw którego leży teraz Płock) znajdował się u stóp obecnego wzniesienia ciechomicko-górskiego, a prawy brzeg rozciągał się na odcinku obecnie lewobrzeżnego Radziwia. W okresie neolitu, jak świadczą znaleziska krzemienne, na prawym brzegu Wisły znajdowały się dwa osiedla ludzkie: najstarsze — dziś także prawobrzeżna, odległa o 4 km od Płocka Osńnica i późniejsze — Osiny, dziś wydma piaszczysta między Radziwem a Popłacinem, odległa od Płocka w linii powietrznej o ponad 2 km. W tym czasie na części terenu obecnego Płocka prawdopodobnie rozciągało się w kierunku ku Osinom jezioro na którego brzegach, zapewne równocześnie lub nieco później niż w Osinach, osiedlili się ludzie.

Co do pochodzenia nazwy Płocka wysunięto dotąd szereg hipotez, z których najważniejsze są trzy: 1) od słowa „płot” w znaczeniu ogrodzenia obronnego, 2) od nazwy nie istniejącej obecnie rzeki „Płota”, 3) od rdzenia słownego „plt” oznaczającego ongiś rozlewisko wodne.

Położenie Płocka sprzyjało osiedlaniu się tu ludzi, zachęconych obfitością wody, dogodną przeprawą przez rzekę i obronnością miejsca. Także dobre na ogół gleby ułatwiały człowiekowi życie osiadłe. W tych warunkach można było względnie bezpiecznie uprawiać rolę, ho-

dować bydło, łowić ryby i polować w gęstych lasach.

Nowsze prace archeologiczne, prowadzone w Płocku w latach 1956—1966 przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN łącznie z Towarzystwem Naukowym Płockim i innymi placówkami, objęły swym zasięgiem głównie Wzgórze Tumskie. Wyniki tych prac wykazały, że płockie Wzgórze Tumskie było ośrodkiem kultu pogańskiego w IX i X wieku, a prawdopodobnie i znacznie wcześniej, w okresie lateńskim, a więc około 400 lat przed naszą erą.

Za panowania Mieszka I Mazowsze wraz z Płockiem wchodziło w skład Państwa Polskiego. Po chrzcie Polski ośrodek kultu pogańskiego na Wzgórzu Tumskim został zniszczony pod koniec X wieku, a na jego terenie pobudowano gród, obwarowany wałem drewniano-ziemnym, tzw. rusztowym, zabezpieczonym od zewnątrz potężną ławą kamienną, której część odkopano niedawno przy Wieży Zegarowej. Gród ten znajdował się w tym miejscu, gdzie dziś stoi czworobok dawnego opactwa benedyktyńskiego. Był to ośrodek administracji i obrony — stolica ówczesnego Mazowsza. Służył też jako stacja Bolesławowi Chrobremu w czasie jego częstych podróży po kraju. Władca ten na terenie grodu wznosił pierwszy w Płocku kościółek kamienny i także pałacium, których relikty fundamentowe odkopano niedawno. Na Wzgórzu Tumskim, na południe i południowy wschód od grodu, znajdowało się podgordzie, zamieszkałe przez rzemieślników, kupców i ludność służebną. Było jeszcze drugie osiedle w okolicy Starego Rynku i ulicy Grodzkiej. Na rozwój gospodarczy Płocka wpływało korzystnie jego położenie na ożywionym szlaku handlowym, wiodącym z Rusi do Gdańska.

Za panowania Mieszka II gród płocki został spalony prawdopodobnie w 1031 r. przez najazd ruski pod wodzą Jarosława i Mściława. Po śmierci Mieszka II (w

1034 r.) w czasie powstania ludowego w latach 1037—1039 dotychczasowy namiestnik Mazowsza Masław ogłosił się samodzielnym księciem. Ponieważ Mazowsza nie objęła ani wojna, ani powstanie, do państwa Masława napłynęła duża ilość uchodźców z innych terenów Polski. Masław stało się „bardzo ludne i zamozne”. Masław dbał o stolicę swego państwa, czego dowodem są odkopane niedawno relikty: kamiennego klasztoru, zapewne benedyktynów z Trzemeszna, szukających wtedy w Płocku schronienia, oraz kamiennej rotundy o średnicy około 10 metrów, służącej za kaplicę władcy Mazowsza. W 1047 r. Kazimierz Odnowiciel odniósł zwycięstwo nad Masławem w bitwie stoczonej zapewne na prawym brzegu Wisły pod Płockiem.

Za panowania Bolesława Śmiałego, prawdopodobnie wkrótce po 1075 r., zostało utworzone biskupstwo mazowieckie (płockie) ze stolicą w Płocku. Nie jest wykluczone jednak, że Płock już znacznie wcześniej był stolicą biskupa misyjnego.

W 1079 r. Płock stał się stolicą Polski jako główna i ulubiona siedziba jego władcy — Władysława Hermana. Ten znany protektor architektury i sztuki wybudował w Płocku w latach 80-tych bądź 90-tych XI wieku okazały kilkupiętrowy pałac kamienny o wymiarach 11×14 metrów. Szerokie 1,9 metra ściany parterowe pałacu, wzniesione z granitowych ciosów, zachowały się do dziś wyjątkowo dobrze do wys. 3 m. Również za czasów Władysława Hermana przebudowano sąsiedni monaster benedyktyński na tzw. trykonchę bizantyjską z narteksem. Kościół ten stał się tymczasową katedrą biskupa płockiego. W jej właśnie murach około 1100 roku został uroczystie pasowany na rycerza Bolesław Krzywousty.

Po śmierci Władysława Hermana w Płocku sprawowali władzę jego synowie: najpierw Zbigniew, później Bolesław Krzywousty. Ten utalentowany wódz spędził dużą część życia na wyprawach wojennych, toteż w Płocku przebywał rzadziej niż jego ojciec. Miasto jednak pozostało jedną ze stolic jego państwa. Za rządów Bolesława Krzywoustego biskupem płockim został w 1129 r. Aleksander z Malonne (w dzisiejszej Belgii). Stworzył on w Płocku żywy ośrodek kulturalno-artystyczny, w którym prawdopodobnie został wykonany m. in. słynny, w srebro oprawny Ewangeliarz Anastazji. W latach 1130—1144 Aleksander z Malonne zbudował w Płocku potężną granitową katedrę romańską (powierzchnia jej stanowiła

ok. 90% katedry dzisiejszej). W jej podziemiach pochowano w 1138 r. ciało Bolesława Krzywoustego obok przeniesionych z sąsiedniej świątyni zwłok Władysława Hermana. Za ich rządów, dzięki swej stołecznej roli, Płock stał się jednym z najważniejszych miast w Polsce. Przez pewien czas przebywali w nim dwaj wybitni cudzoziemcy: Otton z Bamberg, kapelan drugiej żony Władysława Hermana, który jednocześnie prowadził szkołę na zamku, oraz należący do otoczenia Bolesława Krzywoustego kronikarz zwany Gallem Anonimem, który prawdopodobnie tu napisał część kroniki.

Około 1180 r. została założona przy kolegiacie Św. Michała w Płocku szkoła typu „trivium”. Przechodziła ona różne koleje losu i rozmaite nosiła nazwy (obecnie Liceum im. Stanisława Małachowskiego), zawsze jednak była czynna na tym samym terenie, na którym powstała. Ze szkół polskich założonych w X—XII wieku ona jedna przetrwała do naszych czasów, słusnie więc określa się ją jako najstarszą szkołę w Polsce.

Od 1138 r. Płock stał się stolicą ksiąząt mazowieckich, najpierw samodzielnych, od r. 1351 — lennych w stosunku do Korony. Rządzili oni bądź całym Mazowszem, bądź jego częścią, obejmującą księstwo płockie i przyłączone doń ziemie.

W 1237 r. Płock, będący faktycznie już od dawna miastem, otrzymał od księcia Konrada I prawa miejskie. O tej lokacji, jednej z pierwszych w Polsce, świadczą zachowany do dziś dyplom biskupa Piotra I z 1237 r. W dokumencie tym wymieniona jest studnia żydowska, co dowodzi istnienia dzielnicy żydowskiej, której początki sięgają pewnie czasów Władysława Hermana.

Nadanie praw miejskich było czynnikiem sprzyjającym rozwojowi miasta, które w XIII wieku ucierpiało wiele od różnych klęsk: pożarów, zarazy, głodu, a zwłaszcza od częstych napadów Prusów, Jaćwingów, Litwinów i Rusinów. W drugiej połowie XIII wieku w ciągu 20 lat było takich napadów aż dziewięć! Na skutek nieszcześliwej polityki księcia Konrada I Płock ucierpiało również w czasie wojen polsko-krzyżackich.

W latach 1351—1370 król Polski Kazimierz Wielki był jednocześnie płockim księciem. Chcąc zabezpieczyć Płock przed napadami bliższych i dalszych sąsiadów, obwarował go potężnym ceglany murem z licznymi wieżami. Wzniósł także otoczony podwójnym murem zamek. Frag-

menty murów miejskich i zamkowych wraz z dwoma wieżami zachowały się do dziś, dając wyobrażenie o rozmiarach fortyfikacji. W 1361 r. Kazimierz Wielki powiększył obszar i prawa miasta, nadając mu nowe tereny i nowe przywileje.

Po śmierci Kazimierza Wielkiego rządzą Mazowszem i Płockiem dwaj wybitni Piastowie: Ziemowit III (1370—1381) i Ziemowit IV (1381—1426). Ziemowit III bił własne pieniądze z napisem łacińskim: „moneta plocka”, a Ziemowit IV rywalizował z Władysławem Jagiellą jako kandydat do ręki Jadwigi i tronu polskiego. Później ożenił się z siostrą Jagielly Aleksandrą. Ufundowała ona w Płocku w 1405 r. szpital Św. Trójcy do dziś istniejący. Jesienią 1409 r. zostały zmagazynowane w Płocku wielkie ilości mięsa z upolowanych zwierząt; w następnym roku stanowiło ono zaopatrzenie wojsk Jagielly, ciągnących pod Grunwald. Za rządów Ziemowita IV Płock nawiązał stałe kontakty z odnowionym w 1400 r. Uniwersytetem w Krakowie. W roku tym na liście pierwszych studentów znaleźli się dwaj synowie mieszczan płockich.

W 1435 r. książę Władysław I potwierdził dawne i nadał nowe przywileje miastu. Płock uzyskał wtedy pełne prawo chełmińskie.

W 1495 r. po śmierci ostatniego księcia płockiego Janusza II, wybitnego i popularnego Piasta mazowieckiego, Jan Olbracht przyłączył księstwo płockie i Płock do Korony. Odtąd było ono aż do rozbiorów stolicą województwa płockiego.

Wiek XV, zwłaszcza od pokoju toruńskiego (1466) i wiek XVI, to okresy pomyślne w historii Płocka. Pokój i bezpieczeństwo ułatwiały handel na szlaku Toruń — Płock — Warszawa — Lublin — Włodzimierz oraz spław zboża do Gdańska. Miasto pod rządami własnych władz miejskich rozbudowało się. Zasłynęły wytwórnie sukna i płótna oraz browary. Utworzyły się cechy, rozwinęło życie kulturalne. Działała utworzona w 1483 r. szkoła katedralna, w której obok teologii wykładali prawo i filozofię nauczyciele sprowadzani z Akademii Krakowskiej. W pierwszej połowie XVI w. uruchomiono w Płocku pierwsze wodociągi, które były czynne przez jakiś czas. W 1578 r. liczba ludności Płocka wynosiła około 5000 osób.

W wieku XVII z postępującym upośledzeniem polityczno-społecznym mieszczaństwa w Polsce również położenie

Płocka zaczyna się zmieniać na gorsze. Prawdziwy jednak upadek miasta datuje się od wojny szwedzkiej w latach 1656—1657, kiedy to Szwedzi dokonali w Płocku licznych mordów i rabunków. Podobnie tragicznie zapisała się w mieście wojna północna: walki i przemarsze wojsk spustoszyły miasto. Dzieła zniszczenia w tym okresie dopełniły kilkakrotne pożary i zarazy. Miasto wyludniło się: w roku 1782 było w nim tylko 1411 mieszkańców.

Po kasacie zakonu jezuitów w 1773 r. Szkoła Płocka została upaństwowiona przez Komisję Edukacji Narodowej i z kolegium jezuickiego przekształcona w Szkołę Podwydziałową. W wyniku dokonanych reform poziom jej podniósł się — jak o tym świadczą sprawozdania i bardzo pozytywne opinie wizytatorów. Językiem wykładowym stał się język polski.

Konstytucja 3 Maja wywołała entuzjazm mieszkańców Płocka, czego wyrazem była okazała iluminacja miasta. Dzięki reformom Sejmu Czteroletniego także mieszczanie płocki zyskali prawa szlachty oraz wybieralne urzędy i sądy miejskie. Niestety, drugi rozbiór Polski znów zacienił perspektywy.

Od 1793 r. Płock dostał się pod panowanie Prus. Cechowała je stopniowa systematyczna germanizacja miasta i okolic. Prusacy rozebrali mury miejskie, przez co Płock stracił wygląd miasta średniowiecznego; pobudowali więzienie i siedzibę dla władz utworzonych przez nich „Nowoschodnich Prus”. Jednak już w grudniu 1806 r. okupacja pruska się zakończyła. Przybyły wtedy do Płocka Józef Wybicki zorganizował tu władze Departamentu Płockiego, wchodzącego w skład Wielkiego Księstwa Warszawskiego. Nowy prefekt tego departamentu Rajmund Rembeliński, mimo że był to czas wojen, pamiętał także o oświacie i kulturze. Między innymi założył w 1809 r. w Płocku drukarnię, a w 1811 r. przerobił zdewastowany przez Prusaków kościół Św. Trójcy na teatr, w którym odtąd grywali miejscowi i przyjezdni znakomici artyści (m. in. Wojciech Bogusławski).

Po utworzeniu Królestwa Kongresowego Płock stał się stolicą rozległego województwa płockiego, na którego czele stanął energiczny, choć inwalida, generał napoleoński Florian Kobyliński. Za jego rządów zbudowano w Płocku nowy ratusz, rogatki, rzeźnię, kąpielnię i szpital chorób skórnych. Miasto otoczono pierścieniem pięknych topolowych



Wzgórze Tumskie w Płocku w XIX w. — akwarela Napoleona Ordy

alei, do dziś istniejących. Liczba ludności podwoiła się, przekraczając w 1830 r. 10 tysięcy. W 1820 r. powstało Towarzystwo Naukowe przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej, założone przez jej zasłużonego rektora Kajetana Morykoniego. Towarzystwo zorganizowało bibliotekę i muzeum, prowadziło prace badawcze i urządzało zebrania połączone z odczytami. Jeden z jego członków — Wincenty Hipolit Gawarecki ogłosił drukiem wiele prac z dziejów Mazowsza, m. in. pierwszą historię miasta Płocka.

W powstaniu listopadowym Płock i płocczanie wzięli czynny udział. Niestety, zaznali goryczy klęski: musieli spoglądać na odwrót wojsk polskich ku granicy pruskiej i na ostatnie posiedzenie sejmiku powstańczego, odbyte 23 września 1831 roku na ratuszu płockim.

W okresie popowstaniowym represje władz carskich dały się odczuć szczególnie w życiu społecznym i na terenie szkół płockich. Tak np. w działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego nastąpiła 77-letnia przerwa. W 1837 r. Płock stał się stolicą utworzonej z województwa guberni. W 1838 r. pobudowano na Wiśle most łyżwowy, łącząc

w ten sposób Płock z Radziwiem. W czasach Wielopolskiego w 1861 r. Płock znów odzyskał samorząd w postaci wybieralnych: rady miejskiej i prezydenta.

Niedługo potem wybuchło powstanie styczniowe. Jego organizatorzy planowali uczynić Płock siedzibą mającego się ujawnić Rządu Narodowego. W nocy z 22 na 23 stycznia 1863 r. oddziały powstańcze pod dowództwem Konrada Tomaszewskiego („Bończy”) i Wojciecha Zegrzdy dokonały ataku na garnizon rosyjski, który jednak nie dał się zaskoczyć. W toku późniejszych działań został aresztowany, przewieziony do więzienia w Płocku i tu rozstrzelany 15 maja 1863 r. — Zygmunt Padlewski, powstańczy naczelnik województwa płockiego.

Po klęsce powstania styczniowego nastąpił okres represji, jeszcze ostrzejszych niż po powstaniu listopadowym. Zaczęły się zsyłki na Sybir, konfiskata mienia, bezwzględne tępienie przejawów patriotyzmu i postępu oraz rusyfikacja, szczególnie na terenie szkół i urzędów. Władze carskie nie dbały o rozwój gospodarczy i kulturalny miasta. Pewne prace podjęto w zakresie uporządko-

wania i upiększenia, głównie z inicjatywy przychylnego Polakom gubernatora Tolstoja; założono nowy rynek, a rynki — stary i kanoniczny, zamieniono na skwery. Ponieważ miasto, liczące w 1889 r. przeszło 27 tysięcy mieszkańców, szczególnie dotkliwie odczuwało brak dobrej wody do picia, w 1892 r. pobudowano wodociąg.

Spółceństwo plockie stopniowo otrząsnęło się z przygnębienia po klęsce powstania styczniowego. Zwłaszcza młodzież próbowała się przeciwstawić reakcyjno-rusyfikacyjnej polityce władz. Kolejno powstawały organizacje społeczne: Ochotnicza Straż Pożarna, Towarzystwo Dobroczynności, Tow. Wioślarskie i Tow. Muzyczne. W szkołach uczniowie zakładali tajne kółka samokształceniowe. Plockie gimnazjum ukończyli późniejsi działacze „Wielkiego Proletariatu” — Aleksander Dębski, Edmund Płoski i Jan Gołębiowski — oraz Ludwik Krzywicki, wielki uczoney i senior polskiego ruchu socjalistycznego. Zaczynają dwa razy w tygodniu wychodzić polskie gazety regionalne; najpierw „Korespondent Plocki”, potem: „Echa Plockie i Łomżyńskie”. Z tego okresu wspomnieć jeszcze należy o polskich placówkach gospodarczych, które odgrywały rolę także na odcinku patriotyczno-społecznym, jak założone w 1869 r. Stowarzyszenie Spożywców „Zgoda” i Towarzystwo Wzajemnego Kredytu. Ogólnie jednak biorąc, rozwój gospodarczy miasta pozostawał w tyle za rozwojem demograficznym. Przez Plock wprawdzie przepływało Wisłą rocznie od 1500 do 2500 barek, z których duża część zabierała zboże i inne towary z plockich spichrzów, ale miejscowy przemysł przedstawiał się skromnie: 2 fabryczki narzędzi rolniczych zatrudniające łącznie około 100 robotników, duży browar, fabryczki zapalek, mydła i krochmalu oraz kilka innych nie były w stanie zatrudnić nadmiaru rąk do pracy, co powodowało konieczność emigracji i narastanie konfliktu społecznego.

Plock brał czynny udział w rewolucji 1905 r. Dnia 6 lutego tego roku uczniowie plockiego gimnazjum gubernialnego zainicjowali strajk szkolny. Do strajkujących przyłączyli się uczniowie i uczennice innych szkół plockich. 10 lutego został w Plocku ogłoszony strajk powszechny. Były demonstracje i walki z policją. W wyniku wywalczonych swobód powstało w 1906 r. Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej (obecne Liceum im. Władysława Jagiełły), a w 1907 r. udziałowe gimnazjum żeńskie — oba z językiem wykla-

dowym polskim. Na terenie pierwszego działały tajne organizacje uczniowskie związane z polskim ruchem robotniczym, którymi kierowali uczestnicy strajku szkolnego, m. in. późniejsi działacze KPP: Julian Leszczyński-Leński, Eugeniusz Przybyszewski i Mirosław Zdziarski. Do szkoły tej chodził również Władysław Broniewski, późniejszy sławny poeta walczącego proletariatu. W gimnazjum redagował tajne pismo uczniowskie „Młodzi idą”.

W 1907 r. grupa plockzan pod kierownictwem dr. Aleksandra Macieszy wznowiła działalność Towarzystwa Naukowego Plockiego, uruchamiając najpierw bibliotekę naukową, a później muzeum. Stworzyło to m. in. podstawy do odrodzenia regionalizmu w Plocku i na Mazowszu.

Po wybuchu pierwszej wojny światowej Rosjanie we wrześniu 1914 r. opuścili Plock. Wrócili doń jeszcze parokrotnie, ale ostatecznie w lutym 1915 r. miasto zajęli Niemcy. Działania wojenne na ogół je oszczędziły, za to ogólne skutki wojny i okupacji niemieckiej dały się plockczanom mocno we znaki. W 1916 r. zaczął działać polski samorząd miejski. W listopadzie 1918 r. plockczanie rozbroili garnizon niemiecki.

W okresie międzywojennym Plock był już tylko miastem powiatowym. Nazywano go miastem „szkół i emerytów”. Była to prawda, gdyż i szkół była znaczna ilość, i emeryci mieli tu dobre warunki do wypoczynku, zważywszy piękne i zdrowe położenie oraz czystość miasta. Na odcinku kultury ożywioną działalność przejawiały: Towarzystwo Naukowe Plockie i Klub Artystyczny w Plocku oraz kilka innych placówek. Były czynne dwa kina i teatr. Wychodziły dwa dzienniki i miesięcznik regionalny.

Wybudowano elektryczność miejską (poprzednio istniała prywatna), rzeźnię miejską, port plockowy w Radziwiu, linie kolejowe: Plock — Kutno i Plock — Sierpc, połączone następnie stalowym mostem. W związku jednak z brakiem większych zakładów przemysłowych w mieście panowała stagnacja gospodarcza i bezrobocie. Bezrobotni, których liczba sięgała 4 500, stanowili wraz z rodzinami bardzo duży odsetek ludności miasta, liczącego w 1939 r. około 36 tysięcy mieszkańców. Wśród robotników i bezrobotnych duże wpływy miały PPS i KPP. Dochodziło do demonstracji i starć z policją.

9 września 1939 r. Plock został zajęty przez oddziały niemieckie. Okupanci hitlerowscy dokonywali wysiedleń, które ob-



Obecny widok katedry na Wzgórzu Tumskim

jęły część ludności polskiej i całą ludność żydowską. Na miejsce wysiedlonych sprowadzali do Płocka (przyłączonego do Rzeszy i przemianowanego na Schröttersburg) Niemców. Odbywały się łapanki, aresztowania i egzekucje. Liczba ludności spadła w 1941 r. do 25 tysięcy. Pewną część budynków wyburzono, rozebrano także teatr miejski.

21 stycznia 1945 r. Płock został wyzwolony przez oddziały radzieckie.

W latach 1945—60 powiększył się obszar miasta przez przyłączenie nowych terenów, a liczba mieszkańców wzrosła do 42 800. Zmodernizowano i przebudowano szereg przedwojennych zakładów przemysłowych, m. in. Płocką Stocznnię Rzeczną, Drukarnię Akcydensową, mleczarnię i Urząd Telekomunikacyjny. Wybudowano w zasadzie całkowicie nowe: Fabrykę Maszyn Żniwnych, Płockie Zakłady Mięsne, Zakłady Jajczarsko-Drobiarskie, Płockie Zakłady Stolarstwa Budowlanej i Elewator Płocki. Dzięki temu liczba miejsc pracy w mieście wzrosła z 9000 w 1946 r. do 18 600 w 1960 r. Wybudo-

wano 5221 nowych izb mieszkalnych, rozbudowano drogi miejskie, wodociągi i kanalizację, zbudowano 2 szkoły, ośrodki zdrowia itp.

Rok 1960 jest datą przełomową. Zaczęto wtedy, na terenie przyłączonej do Płocka wsi Biała-Nowa, budowę Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych.

Dobrze zagospodarowane miasto, posiadające dogodne położenie geograficzne nad Wisłą oraz duże rezerwy siły roboczej — własne i w okolicy, mogło zaferować korzystne warunki do budowy kombinatu petrochemicznego. To zadecydowało o jego lokalizacji w Płocku, który zyskał w ten sposób wielką szansę rozwoju.

W latach 1961 — 1965 obszar miasta znów powiększył się — do 5194 ha, a liczba mieszkańców do 55 tysięcy (nie licząc przeszło 6000 zameldowanych czasowo). Produkcja kombinatu, której wartość wyniosła w 1965 r. 3,6 miliarda złotych, wzrasta z każdym rokiem. W latach 1966—70 nakłady inwestycyjne na dalszą

budowę kombinatu mają wynosić 9,35 miliarda złotych, a więc o 60% więcej od nakładów wydatkowanych na ten cel w ubiegłej pięcioletce.

Płock ma obecnie zdrowe i trwałe podstawy egzystencji: z kombinatem na czele posiada 13 przedsiębiorstw przemysłu kluczowego, 2 przemysłu terenowego, 5 budowlano-montażowych, 6 gospodarki komunalnej, 7 (z urzędami) transportu i łączności, 4 handlowe, 8 spółdzielni pracy, 2 spółdzielnie inwalidzkie, 4 spółdzielnie różne oraz wiele mniejszych zakładów. W 1965 r. ogólna liczba zatrudnionych wynosiła 23 468 osób.

W latach 1961 — 1965 wybudowano: 9 szkół, 3 przedszkola, 1 żłobek, 8-piętrowy hotel „Petropol” oraz szereg obiektów handlu i gastronomii. Rozpoczęto budowę wielkiego szpitala, wodociągów i kolektorów kanalizacyjnych.

Poźniósł się standard życiowy mieszkańców: wzrosły dochody jednostek, a zwłaszcza dochody rodzin, gdyż zwiększyła się liczba zatrudnionych kobiet z 36% w 1960 r. do 49% w 1965 r. W ubiegłej pięcioletce wybudowano 12 587 izb, co stanowi 26% istniejącej zabudowy. Wzrosło znaczenie gospodarcze miasta w województwie warszawskim i kraju. W 1960 r. wartość produkcji przemysłowej Płocka stanowiła 10% produkcji województwa, w 1965 r. — 18%, przy czym 23% wartości produkcji przemysłu płockiego przeznaczono na eksport. W 1960 r. wartość produkcji przemysłowej Płocka stanowiła 1/328 wartości produkcji krajowej, w 1965 — 1/149.

Szereg przedsiębiorstw płockich swoją działalnością wykracza poza miasto i powiat. Np. Płockie Przedsiębiorstwo Robót Mostowych buduje mosty w 14 województwach. Wzrosła także kulturalno-oświatowa ranga miasta. Młodzież i dorośli z wielu powiatów uczą się w 47 (w 1960 — w 21) szkołach średnich, zawodowych i półwyższych. Powstały 2 punkty konsultacyjne: Politechniki Łódzkiej i SGPiS. Łącznie ze szkołami podstawowymi w 64 szkołach kształci się 20 590 osób, a wyklada 622 nauczycieli na pełnych etatach. Działa Towarzystwo Naukowe Płockie ze swą Biblioteką im. Zielińskich, liczącą 10 tysięcy woluminów. Czynne są inne biblioteki, archiwa i muzea (Muzeum Mazowieckie), a także Klub Międzynarodowej Prasy i Książki i Dom Kultury oraz 5 kin i teatr, w którym grywają przyjezdne zespoły. Do czasopism, służących szczególnie sprawom Płocka i Mazowsza Płockiego, zaliczają się: „Trybuna Mazowiecka”, tygodnik „Petro-Echo” i kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego „Notatki Płockie”. Odnosi sukcesy w kraju i za granicą Zespół Pieśni i Tańca Płockiego Domu Kultury Dzieci i Młodzieży. Interesującą placówką jest płockie ZOO posiadające m. in. bardzo rzadkie zwierzęta egzotyczne.

Płock ma piękne położenie, bogate tradycje i interesujące zabytki. Zajmuje także poczesne miejsce w życiu kraju, ma piękne perspektywy rozwoju, które dla powiatowego miasta szeroko otworzył awans na stolicę polskiej petrochemii.

LITERATURA (wybór)

1. A. J. Nowowiejski. *Płock. Monografia historyczna*. Płock 1931.
2. K. Gelinek. *Wiek Płocka i okolicy pod względem osadniczym*. „Notatki Płockie” 1956 nr 1.
3. Wł. Szafranski. *Początki Płocka w świetle wykopalisk archeologicznych*. Płock 1964.
4. St. Pazyra. *Geneza miast mazowieckich*. Warszawa 1959.
5. M. Macieszyna i Al. Macieszka. *Przewodnik po Płocku*. Płock 1922.
6. M. Żywczyński. *Dzieje Płocka w zarysie*. „Księga pamiątkowa Koła Płoczan”. Warszawa 1931.
7. H. Białczyński i J. Chojnacki. *Płock dawny, obecny i w przyszłości*. „Przegląd Budowlany i Budownictwo Mazowieckie” 1962 nr 4—5.
8. J. Chojnacki. *Płock 1966 w liczbach na przełomie tysiącleci*. „Notatki Płockie” 1966 nr 2 (39) specjalny.